

Uzroci i posljedice RAF-ova uspjeha u Bitci za Britaniju

Činć, Silvio

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:309531>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Silvio Činć

**UZROCI I POSLJEDICE RAF-OVA USPJEHA U
BITCI ZA BRITANIJU**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

Silvio Činć

UZROCI I POSLJEDICE RAF-OVA USPJEHA U BITCI
ZA BRITANIJU

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Vladimir Šumanović

Sumentor: doc. dr. sc. Mijo Beljo

Zagreb, 2022.

Sažetak

U ovom radu, autor će definirati i objasniti uzroke i posljedice RAF-ova uspjeha u Bitci za Britaniju tijekom ljeta 1940. Najprije, predstaviti će se niz značajnih informacija vezanih uz događaje u Drugom svjetskom ratu do srpnja 1940. Zatim, bit će obrađeni razvoj i struktura britanskih i njemačkih zračnih snaga uoči Bitke za Britaniju. Nadalje, definirat će se same faze Bitke od srpnja do kraja listopada 1940., a zatim će se izolirati i analizirati neki od njenih ključnih događaja. Zaključno, dva će poglavlja biti posvećena zamjetnim uzrocima i posljedicama RAF-ova uspjeha u obrani Velike Britanije.

Ključne riječi: Drugi svjetski rat ; RAF; Luftwaffe; Bitka za Britaniju; uzroci i posljedice

Abstract

In this paper, the author will define and explain causes and effects of RAF's success in the aerial Battle of Britain during the summer of 1940. At first, vital information regarding major events in World War II up to July 1940 will be provided. Then, both RAF and Luftwaffe's development and activity in the interwar period and in the early stages of the war will be presented. Afterwards, phases of the Battle of Britain will be defined. A detailed chronology of the conflict will be provided as well. Finally, two chapters will be focused on causes and effects of RAF's success in the Battle of Britain.

Keywords: World War II; RAF; Luftwaffe; the Battle of Britain; causes and effects

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Događaji u Drugom svjetskom ratu do ljeta 1940. godine	3
3. Luftwaffe uoči Bitke za Britaniju	6
3.1. Razvoj Luftwaffea do ljeta 1940. godine	6
3.2. Struktura Luftwaffea uoči ljeta 1940. godine	7
4. Royal Air Force uoči Bitke za Britaniju	9
4.1. Razvoj i djelovanje RAF-a do srpnja 1940. godine	9
4.2. Struktura RAF-a uoči srpnja 1940. godine	11
5. Bitka za Britaniju	13
5.1. Bitka za Kanal (Kanalkampf)	13
5.2. Napad Orlova (Adlerangriff)	15
6. Uzroci RAF-ova uspjeha u Bitci za Britaniju	18
7. Posljedice RAF-ova uspjeha u Bitci za Britaniju	22
8. Zaključak	24
9. Bibliografija	25
9.1. Knjige	25
9.2. Članci	26
9.3. Internetski izvori	27

1. Uvod

Bitka za Britaniju u povijesti ratovanja predstavlja prvu veliku zračnu bitku o čijim je rezultatima potencijalno ovisio opstanak velike europske sile koja je imala značajnu ulogu u daljnjim događajima Drugoga svjetskoga rata. Istovremeno, ona je označila prvi veliki propust te iscrpljivanje najiskusnije i najpotpunije europske zračne sile u ranim fazama Drugoga svjetskoga rata. Nakon početka otvorenog sukoba u rujnu 1939. nacistička je Njemačka *Blitzkriegom* do srpnja 1940. uspješno pokorila Poljsku, Dansku, Norvešku i zemlje zapadne Europe. Posljednja velika sila koja je ostala nepokorena bila je Velika Britanija. Unatoč Hitlerovim uvjerenjima da će Britanci popustiti i sami tražiti mir, svojim su otporom uspjeli isfrustrirati Hitlera, koji sredinom srpnja 1940. izdaje naredbu o planiranom iskrcavanju na britansku obalu.

Međutim, osnovni preduvjet uspješnom iskrcavanju njemačkih snaga bila je uspostava potpune zračne nadmoći nad kanalom La Manche i južnom Engleskom. Taj je zadatak povjeren Luftwaffeu, koji je u tom trenutku predstavljao najveću zrakoplovnu silu Europe. Sredinom srpnja 1940. započinju prvi otvoreni sukobi između njemačkih i britanskih zrakoplova nad britanskim nebom koji se nastavljaju do kraja listopada. Ova je epizoda i grčevita borba za opstankom Britanaca u historiografiji i kolektivnom sjećanju poznatija kao "Bitka za Britaniju".

Predmetna je tema u historiografiji obrađena kroz poveći niz publikacija: knjiga, radova, analiza i simpozija. Najveći dio producirane literature nastao je u britanskim historiografskim krugovima te se uglavnom bavi kronologijom događaja i strukturom britanske obrane nakon pada Francuske i tijekom obrane Britanije. Uglavnom je pisana na engleskom jeziku te iz britanske perspektive s naglaskom na analizu parametara vlastitog uspjeha u obrani zemlje. Trudi se, osim detaljnije kronologije i analize povezanosti elemenata britanske obrane, čitatelju približiti općeniti kontekst Bitke za Britaniju. U većini se literature producirane u britanskim krugovima velika pozornost posvećuje tehničkim karakteristikama zrakoplova i njihovom operativnom broju, odnosno obostranim gubitcima pilota i zrakoplova. Autor rada prilikom analize dostupnih podataka o broju zrakoplova uočio je da dolazi do oscilacija od i po nekoliko stotina operativnih, odnosno dostupnih zrakoplova u njemačkim redovima. Podatci za dostupno britansko naoružanje detaljniji su i s manjim oscilacijama. Dio producirane britanske literature bavi se Bitkom za Britaniju iz njemačke perspektive s obzirom na očito izbjegavanje teme i manjka napisane

literature u njemačkim krugovima. Naglasak je najčešće stavljen na tijek Bitke i razvoj Luftwaffe u međuratnim godinama. Analizira se njegova struktura, operativna povijest i broj dostupnih ljudi i zrakoplova, kao i upitne odluke njegova vodstva. Pojavljuje se i literatura koja se specifično bavi analizom Luftwaffeove doktrine i njenom implementacijom u sukobima u Francuskoj i Britaniji te propuste koji su, ako je vjerovati analizama autora, kompromitirali njegovo optimalno djelovanje nad britanskim nebom.

Literatura koja je dostupna iz američkih historiografskih krugova uglavnom se bavi analizom tehničkih specifikacija njemačkih i britanskih zrakoplova te razvojem Luftwaffe u međuratnim godinama. Kao što je već spomenuto, literatura na njemačkom jeziku teško je dostupna te je glavnina literature korištena za pisanje ovoga rada bila ona britanske produkcije. Na internetu je moguće doći do niza podataka relevantnih za ovu temu putem izvornih dokumenata stanja na terenu ili dokumenata koji bilježe razvoj pojedinih modela zrakoplova. Za britansku je stranu dostupan povećani broj dokumenata i kronoloških podataka, dok su za njemačku stranu prilikom istraživanja pronađeni isključivo dokumenti koji se dotiču analize tehničkih specifikacija njemačkih zrakoplova. Zanimljivi su pronađeni britanski dokumenti o komparativnim testovima britanskih lovaca i zarobljenog njemačkog lovačkog zrakoplova, što će u jednom trenutku biti zastupljeno u radu.

Za temu Bitke za Britaniju u hrvatskim i regionalnim krugovima gotovo nema interesa. Teško je pronaći članke, knjige i analize na hrvatskom jeziku koji su izvorna djela naših povjesničara i zaljubljenika u vojnu povijest. Tema se rijetko pojavljuje u završnim i diplomskim radovima, a pronađeni se radovi fokusiraju isključivo na davanje cijele slike i konteksta bitke, a ne na detaljniju analizu njenih pojedinih segmenata. Upravo će ovaj rad doprinijeti tomu. Osim toga što će ponajprije pružiti osnovni kontekst događaja te objasniti elemente bitne za shvaćanje Bitke za Britaniju, poput događaja u ratu do srpnja 1940., razvoja i strukture britanske, odnosno njemačke zračne sile do ljeta 1940., kao i osnovne kronologije događaja od srpnja do kraja listopada, značajna će biti i posljednja dva poglavlja. U njima će se najprije definirati i obrazložiti konkretni uzroci uspješne obrane Velike Britanije, a zatim će se dati analizirati direktne i indirektne posljedice Bitke za Britaniju u kontekstu Drugoga svjetskoga rata. Potonjeg manjka u dostupnoj literaturi pa će ovaj rad upotpuniti saznanja o navedenim elementima. Ovaj rad može se shvatiti

kao temeljni te će u daljnjim poglavljima iz njega biti moguće dobiti osnovne i pregledne podatke o ostalim mikrotemama zastupljenima unutar ove teme.

2. Događaji u Drugom svjetskom ratu do ljeta 1940. godine

Drugi svjetski rat bio je i ostao najkrvaviji sukob u povijesti čovječanstva. Hitlerova agresivna politika i dominacija 1930-ih godina kulminirala je otvorenim napadom na Poljsku 1. rujna 1939.¹ Rat je ubrzo u razaranja uvukao ostale velike europske sile, najprije Francusku i Veliku Britaniju, čiji je tadašnji premijer Neville Chamberlain priznao poraz politike manevriranja i popuštanja Hitleru te mu nedugo nakon početka agresije objavio rat.² Nakon zajedničkog osvajanja Poljske od strane Njemačke i SSSR-a započelo je razdoblje u historiografiji poznatije pod nazivom *lažni rat* (engl. Phony War), koje je potrajalo od listopada 1939. do kraja travnja 1940. Glavna je značajka ovoga razdoblja Drugoga svjetskoga rata bila manjak vojnih aktivnosti od strane Njemačke i neizvjesnost u savezničkim redovima.³

Početak travnja 1940. Hitler je odlučio napasti Dansku i Norvešku, a 10. svibnja pokrenuo je operaciju *Fall Gelb*, vojni plan s koncentriranom agresijom na zemlje zapadne Europe: Nizozemsku, Belgiju, Luksemburg i Francusku.⁴ Okupacijom okolnih država Francuska je bila sljedeća europska kopnena sila koja se našla pod Hitlerovim udarom. Pomoć Francuskoj i okolnim zemljama već je kroz svibanj pružila Velika Britanija svojim kopnenim i zračnim snagama.⁵ Upravo su se u ovim okolnostima dogodili prvi susreti britanskih zračnih snaga⁶ i njemačkog Luftwaffea što je predstavljalo svojevrsni nagovještaj događaja nad Britanijom.⁷ Evakuacija britansko-francuskih kopnenih snaga krajem svibnja 1940. iz Dunquerquea postala je svojevrsna

¹ Kate Moore. *The Battle of Britain*. (Oxford: Osprey Publishing, 2010), 9.

² M.P. Barley. "Contributing to Its Own Defeat: The *Luftwaffe* and the Battle of Britain." *Defence Studies* 4/3 (2004): 388.

³ *Britannica – mrežno izdanje*, „Phony War.“ (posjet 15. 8. 2022.)

⁴ Martin Marix Evans. *The Fall of France: Act with Daring*. (Oxford: Osprey Publishing, 2000), 12.

⁵ Ron Dick. „Battle of Britain.“ *Air Power History* 37/2 (1990): 11.

⁶ Dalje: RAF.

⁷ Dick, „Battle of Britain,“ 12.

uvertira u nadolazeće događaje.⁸ Nakon pada Francuske krajem lipnja 1940., Velika Britanija je ostala jedina relevantna nepokorena europska sila. Hitleru nije u planu bilo kretati u direktno osvajanje Velike Britanije, već je očekivao njenu bezuvjetnu kapitulaciju i nesmetano planiranje vojne kampanje protiv SSSR-a.⁹ U osnovi, direktan napad na Veliku Britaniju protivio se njegovim uvjerenjima, u kojima su Britanci bili narod s kojima bi mogao koegzistirati nakon dobivenog rata.¹⁰ Osim toga, analizama vojnih stručnjaka javile su se dvojbe o operativnim sposobnostima grana Wehrmachta nakon povećih gubitaka u Francuskoj.¹¹ Kako zbog geografskog položaja Velike Britanije, tako i zbog unutarnjih komešanja unutar vodstva Wehrmachta, amfibijski desant na obale Velike Britanije činio se gotovo nemogućim. Veliki je strah u njemačkim redovima izazivala i snaga Kraljevske mornarice, koja je u tom trenutku nadjačavala njemački *Kriegsmarine*.¹²

Međutim, nakon smjene Nevilla Chamberlaina u svibnju 1940. zbog neuspješne obrane Norveške i loše organizacije britanskog ekspedicijskog korpusa u Francuskoj, na mjesto premijera došao je iskusni i energični Winston Churchill koji je uveo disciplinu i odlučnost u britanske redove.¹³ U svojim govorima proročki je nagovijestio nadolazeću njemačku opasnost te pozvao britanski narod na otpor nadolazećoj agresiji. Energičnost i stav Churchilla najbolje odražava dio govora održanoga 4. lipnja 1940. u britanskom Parlamentu:

*“We shall go on to the end. We shall fight in France, we shall fight on the seas and oceans, we shall fight with growing confidence and growing strength in the air, we shall defend our island, whatever the cost may be. We shall fight on the beaches, we shall fight on the landing grounds, we shall fight in the fields and in the streets, we shall fight in the hills; we shall never surrender.”*¹⁴

⁸ Miroslav Goluža. “Operacija Morski lav i odnosi velikih sila (1939.-1941.)” *Polemos* 12/25 (2010): 93-4.

⁹ *Isto*, 95.

¹⁰ Adolf Hitler. *Mein Kampf*. (s.l.: Kvirga izdavaštvo, s.a.), 599-633.

¹¹ Douglas Dildy. *The Battle of Britain 1940: The Luftwaffe’s Eagle Attack*. (Oxford: Osprey Publishing, 2018), 5-7.

¹² Karl G. Larew. “The Royal Navy in the Battle of Britain.” *The Historian* 54/2 (1992)

¹³ M.P. Barley. “Contributing to its Own Defeat: The Luftwaffe and the Battle of Britain.” *Defence Studies* 4/3 (2004): 388.

¹⁴ “*Nastavit ćemo do kraja. Borit ćemo se u Francuskoj, borit ćemo se na morima i oceanima, borit ćemo se sa sve većim samopouzdanjem i jačanjem snage u zraku, branit ćemo svoj otok, bez obzira na cijenu. Borit ćemo se na plažama, borit ćemo se na slijetalištima, borit ćemo se na poljima i na ulicama, borit ćemo se na brdima; nikada se nećemo predati.*” Winston S. Churchill ur. *Never Give In!: The Best of Winston Churchill’s Speeches*. (London: Pimlico, 2004), 210-218.

Britanski narod pozitivno je reagirao na novopridošlog Churchilla te su se diljem Velike Britanije počele uvoditi zaštitne mjere protiv njemačke invazije za koju su Britanci bili uvjereni da će se dogoditi.¹⁵ Moral britanskih civila zahvaljujući tisku cijelo je vrijeme bio na visokoj razini.¹⁶

Iako su se u njemačkom vojnom vrhu već od početka 1939. pojavljivali dokumenti koji su analizirali prikupljene informacije o britanskom naoružanju i snazi, kao primjerice zbornik dokumenata iz srpnja 1939. *Studie Blau*, Hitler je zbog već navedenih razloga i dalje bio skeptičan te je izbjegavao direktno napasti Britaniju.¹⁷ Međutim, rastući moral Britanaca i njihova odlučnost agitirali su Hitlera koji je sredinom srpnja 1940. naredio planiranje iskrcavanja na obale Velike Britanije.¹⁸ Ova je operacija u historiografiji ostala poznata pod nazivom Operacija Morski lav. Glavni preduvjeti uspješne invazije bili su ostvarivanje potpune zračne nadmoći, kontinuirani napadi na britanska industrijska i vojna središta te neutralizacija RAF-a i britanske mornarice.¹⁹ Sav teret napada u tom je trenutku pao na njemački Luftwaffe, najiskusniju zračnu snagu u Europi pod vodstvom Hermanna Göringa.²⁰ Reakcijom RAF-a na aktivnosti Luftwaffea nad kanalom La Manche sredinom srpnja i prvim direktnim lovačkim sukobima nad britanskim nebom započinje Bitka za Britaniju. Tijekom njenoga trajanja pokazat će se sve slabosti Luftwaffea kao i geniji organizacije RAF-a, što je naposljetku rezultiralo dalekosežnim posljedicama na daljnji tijek Drugoga svjetskoga rata.²¹

¹⁵ Goluža, "Operacija Morski lav," 96-97.

¹⁶ Robert McKay. *Half the Battle: Civilian morale in Britain during the Second World War*. (Manchester: Manchester University Press, 2002), 59-68.

¹⁷ Stephen Bungay. *The Most Dangerous Enemy: The Definitive History of the Battle of Britain*. (London: Aurum Press, 2009), 187. Dick, "Battle of Britain," 11.

¹⁸ Dick, "Battle of Britain," 12.

¹⁹ Bungay, *The Most Dangerous Enemy*, 109-115.

²⁰ Dick, "Battle of Britain," 12.

²¹ Jeff Welge. "The Impact of the Battle of Britain." *Historia* 3 (1994): 24-27.

3. Luftwaffe uoči Bitke za Britaniju

3.1. Razvoj Luftwaffe do ljeta 1940. godine

Nakon poraza Njemačke u Prvom svjetskom ratu, Versailleskim joj je mirom uskraćeno svako pravo razvoja vlastite vojske i naoružanja.²² Osim toga, zbog gospodarske krize koja je nastupila kao posljedica potrebe plaćanja velikih reparacija i manjka prirodnih resursa, Njemačka je svoju vojnu silu trebala razvijati na alternativan način.²³ Ključnu su ulogu u revitalizaciji njemačkog ratnog zrakoplovstva i formiranja Luftwaffe imali amaterski letački klubovi i tvrtke poput Lufthanse, čiji su se modeli zrakoplova koristiti kao osnovni modeli novih, a čiji su piloti bili aktivni piloti Luftwaffe u ratu.²⁴ Hitler je zračnu silu, ubrzano izgrađenu kroz desetak godina unatoč gospodarskim nevoljama, svijetu službeno predstavio 1935. godine.²⁵ U tom je trenutku ona bila samostalna i nezavisna taktička zračna sila s vlastitom operativnom doktrinom te je bila u procesu formiranja zapovjednih lanaca i struktura. Njena operativna doktrina bila je “douhetianska“, odnosno bila je temeljena na idejama talijanskog teoretičara Giulia Douheta koji je tvrdio da je zračna sila sama po sebi dovoljna da dobije rat.²⁶ Zagovarala se upotreba i korištenje teških bombardera, ali isključivo s ciljem gađanja vojnih i gospodarskih struktura ključnih za opskrbu države koju se napada.²⁷ S obzirom na doktrinu i težnju za vođenjem samostalnog rata i uspostave zračne nadmoći uništavanjem zrakoplova te ciljeva na tlu, Luftwaffe je razvio bombardere srednjeg dometa temeljene na civilnim dizajnima tvrtka Heinkel, Junkers i Dornier.²⁸ Osim njih, krajem 1930-ih razvijen je i lovac tipa Messerschmitt Bf-109, potentan, ali malog dometa, što će izazivati probleme Nijemcima tijekom Bitke za Britaniju zbog nedovoljne količine goriva za adekvatno djelovanje protiv britanskih lovaca.²⁹ Do početka rata Luftwaffe je svoju doktrinu i naoružanje koristio u Španjolskom građanskom ratu, a u ratnom se sukobu od rujna 1939. do srpnja 1940. iskazao pružanjem zračne podrške kopnenim snagama i ostvarivanjem

²² Williamson Murray. *Strategy for Defeat: The Luftwaffe 1933-1945*. (Maxwell: Air University Press, 1983), 4.

²³ Isto, 4.

²⁴ Moore, *The Battle of Britain*, 60-61.

²⁵ Dildy, *Battle of Britain 1940.*, 10.

²⁶ Alan L. Gropman. “The Battle of Britain and the Principles of War.“ *Aerospace Historian* 18/3 (1971): 138.

²⁷ Dildy, *Battle of Britain 1940*, 10-11.

²⁸ Andy Saunders. *RAF Fighters vs Luftwaffe Bombers: Battle of Britain*. (Oxford: Osprey Publishing, 2020),

²⁹ David Donald ur. *Warplanes of the Luftwaffe: Combat Aircraft of Hitler's Luftwaffe 1939-1945*. (New York: Barnes & Noble Books, 1994), 196-210.

zračne nadmoći u Poljskoj, Norveškoj i Francuskoj.³⁰ Nakon gubitka velikoga broja zrakoplova u Francuskoj, Luftwaffe je početkom srpnja 1940. raspolagao s oko 2000 zrakoplova, dok je u kolovozu ta brojka iznosila gotovo 2700 zrakoplova.³¹

3.2. Struktura Luftwaffea uoči ljeta 1940. godine

Na čelu Luftwaffea u tom se trenutku nalazio iskusni vojni pilot i istaknuti političar u nacističkoj Njemačkoj, Hermann Göring.³² Hitler mu je 1935. nakon predstavljanja novostvorene zračne sile zbog iskustva i znanja odlučio povjeriti daljnju izgradnju i formiranje Luftwaffea.³³ Međutim, svojim je karakterom, nekompetentnošću i lošim odnosima s ostalim vodećim ljudima Luftwaffea Göring uvelike utjecao na njegovo djelovanje tijekom Bitke za Britaniju.³⁴ Njegove su se karakterne osobine odražavale na njegovo djelovanje kasnije u ratu te se u historiografiji o njemu piše kao o pojedincu koji je kompromitirao djelovanje Luftwaffea i limitirao njegov potencijal u ratnim operacijama svojim nelogičnim i lošim odlukama.³⁵

Sam je Luftwaffe uoči rata bio organiziran u manje jedinice koje su bile grupirane u četiri *Luftflotten*, najveća raspoloživa operativna tijela.³⁶ Najmanju operativnu jedinicu označavala je eskadrila (*Staffeln*) koja je brojila nekoliko operativnih zrakoplova, a tri su se *Staffelna* udruživala u veću organizacijsku jedinicu, *Gruppe*.³⁷ Logičnim slijedom, tri su *Gruppe* činile iduću strukturu, *Geschwader*.³⁸ Ova je struktura bila specijalizirana pa su se tako unutar Luftwaffea pojavljivale bombarderske jedinice (*Kampfgeschwader/KG*), lovačke jedinice (*Jagdgeschwader/JG*), jedinice obrušavajućih bombarderskih zrakoplova (*Stukageschwader/StG*) te jedinice teških lovaca (*Zerstörergeschwader/ZG*).³⁹ Tako je kombinacijom raspoloživih manjih jedinica *Geschwader*

³⁰ Dick, "Battle of Britain," 12.

³¹ Bungay, *The Most Dangerous Enemy*, 418.; Dick, „Battle of Britain,” 12.

³² Bungay, *The Most Dangerous Enemy*, 113.

³³ Dildy, *Battle of Britain 1940*, 19.

³⁴ Bungay, *The Most Dangerous Enemy*, 384.

³⁵ R.J. Overy, "Hitler and Air Strategy." *Journal of Contemporary History* 15/3 (1980): 407-408.

³⁶ Bungay, *The Most Dangerous Enemy*, 42.

³⁷ *Isto*, 42.

³⁸ *Isto*, 42.

³⁹ *Isto*, 42-43.

kao operativna jedinica mogla biti strukturirana ovisno o zadaćama i očekivanom intenzitetu djelovanja. U strukturama Luftwaffea korištenima za vrijeme Bitke za Britaniju korištene su navedene jedinice zrakoplova u različitim omjerima unutar udarnih grupa.⁴⁰ Najveća organizacijska struktura Luftwaffea uoči napada na Britaniju u srpnju 1940. bila je *Luftflotte*, koja je okupljala 1000-1200 zrakoplova.⁴¹ U Bitci za Britaniju sudjelovale su tri velike *Luftflotte* kao glavna udarna sila Luftwaffea.⁴²

Na čelu prve i najbrojnije udarne sile Luftwaffea na Veliku Britaniju, *Luftflotte 2*, koja je bila smještena i djelovala iz sjeveroistočne Francuske, Belgije i Nizozemske, nalazio se Albert Kesselring.⁴³ On je u tom trenutku bio jedan od najiskusnijih i najkompetentnijih pojedinaca u vrhu Luftwaffea te mu je iskazano veliko povjerenje u planiranju i provedbi u toj mjeri dotad nezamislivog zračnog napada.⁴⁴ Njegov je glavni zadatak bio različitim aktivnostima postići nadmoć u zraku nad kanalom La Manche i južnoj Engleskoj.⁴⁵ U njenom sastavu nalazilo se gotovo 1300 zrakoplova, a najviše lovaca tipa Messerschmitt Bf-109.⁴⁶ Na čelu iduće, *Luftflotte 3*, smještene u sjeverozapadnoj Francuskoj, bio je Hugo Otto Sperrle.⁴⁷ Letačko je iskustvo stekao u Prvom svjetskom ratu, a unatoč otvorenom sukobu s Göringom povjereno mu je zapovjedništvo nad *Luftflotte 3*.⁴⁸ Za razliku od *Luftflotte 2*, zadatak je *Luftflotte 3* bilo direktno napadati industrijska postrojenja u okrugu Londona i direktno izazivati brojčano slabiju britansku lovačku silu.⁴⁹ U trenutku napada na Veliku Britaniju *Luftflotte 3* raspolagala je s gotovo 1100 zrakoplova, od kojih najviše bombardera, a nešto manje lovačkih zrakoplova.⁵⁰ Posljednjom, brojčano najmanjom *Luftflotte 5*, smještenoj u Norveškoj, upravljao je Hans Jürgen Stumpff.⁵¹ S obzirom na geografsku udaljenost od Velike Britanije, ova je *Luftflotte* u najmanjem obujmu sudjelovala u zrakoplovnim napadima na Britaniju te se od njenog djelovanja najmanje očekivalo s obzirom na

⁴⁰ Isto, 43.

⁴¹ Isto, 43., 418.

⁴² Saunders, *RAF Fighters vs Luftwaffe Bombers*, 35.

⁴³ Dildy, *Battle of Britain 1940*, 20.; Saunders, *RAF Fighters vs Luftwaffe Bombers*, 35.; Richard Hough, Denis Richards. *The Battle of Britain: The Greatest Air Battle of World War II*. (London: W.W.Norton & Company, 1989), 379

⁴⁴ Bungay, *The Most Dangerous Enemy*, 121.

⁴⁵ Barley, "Luftwaffe and the Battle of Britain," 403.

⁴⁶ Bungay, *The Most Dangerous Enemy*, 418.

⁴⁷ Dildy, *Battle of Britain 1940*, 21.; Saunders, *RAF Fighters vs Luftwaffe Bombers*, 35.

⁴⁸ Bungay, *The Most Dangerous Enemy*, 121.

⁴⁹ Barley, "Luftwaffe and the Battle of Britain," 403.

⁵⁰ Isto, 418.

⁵¹ Isto, 122.

okolnosti. *Luftflotte 5* raspolagala je s oko 240 zrakoplova, najviše bombardera velikog dometa.⁵² Kako zbog manjka komunikacije između Kesselringa, Sperrlea i Stumpffa, tako i zbog neodlučnosti i neprisutnosti Göringa prilikom donošenja važnih odluka, često je dolazilo do nesporazuma u međusobnoj komunikaciji i nejasnim naredbama uoči izvršavanja zadaća.⁵³ Također, ideje i zadaće djelovanja *Luftlotten* bile u potpunosti nepovezane, što je uvelike smanjilo operativnu sposobnost Luftwaffea.

4. Royal Air Force uoči Bitke za Britaniju

4.1. Razvoj i djelovanje RAF-a do srpnja 1940. godine

Za razliku od Luftwaffea, RAF je iz Prvog svjetskog rata izašao kao pobjednik, a njihov razvoj u međuratnim godinama nije bio limitiran odredbama Versailleskog ugovora. U pravilu je to označavalo veću slobodu razvoja od Luftwaffea. Iako je Velika Britanija nakon kriza 1929. i 1931. dobro reinvestirala svoj kapital i nastavila rasti kao ekonomska sila, razvoj je RAF-a zbog nepravilnih izdataka u budžetu ipak ostao limitiran.⁵⁴ Njegov letачki program bio je slabo razvijan kroz međuratne godine.⁵⁵ Razvoj RAF-ove doktrine razlikovao se od douhetianske prirode doktrine Luftwaffea koja je zagovarala razvoj velikih bombardera srednjeg i velikog dometa. Dolaskom Huga Dowdinga na čelo RAF-a 1936. dolazi do postupnog odmicanja težišta proizvodnje s bombardera na lovce, s obzirom na njihovu jeftiniju proizvodnju i bolje obrambene kapacitete.⁵⁶ Upravo je glavni fokus RAF-a, s obzirom na to da su uvidjeli u kojem se smjeru kreće razvoj potencijalnih neprijateljskih zračnih sila, bio organizirati aktivnu lovačku zaštitu u slučaju rata.⁵⁷ Kako je politička javnost u tom trenutku bila skeptična o daljnjem razvoju predloženog koncepta, proizvodnja je operativnih lovaca uoči rata sve do sredine 1940. bila nedovoljna za

⁵² *Isto*, 418.

⁵³ Dick, „Battle of Britain,“ 14.

⁵⁴ Christopher Price. *Britain, America and Rearmament in the 1930's*. (New York: Palgrave, 2001), 25-28.; Dick, „Battle of Britain,“ 14.

⁵⁵ Jeff Welge, „The Impact of the Battle of Britain.“ *Historia* 3/1 (1994): 24.

⁵⁶ Bungay, *The Most Dangerous Enemy*, 58-60.; Moore, *The Battle of Britain*, 24-25.

⁵⁷ Barley, „Luftwaffe and the Battle of Britain,“ 389.

pravilnu organizaciju aktivne obrane.⁵⁸ Promjenom doktrine tijekom 1930-ih u Velikoj Britaniji dolazi do razvoja i početka proizvodnje malih, pokretnih i dobro naoružanih lovaca koji su se istaknuli u obrani Britanije u ljeto 1940., a neki su nastavili biti popularni i nakon kraja rata 1945. godine. Godine 1937. inženjer Sydney Camm razvio je prvi jednokrilni lovac koji je osvježio operativne redove RAF-a nakon ulaska u aktivnu upotrebu. Dobro naoružan i pokretan, *Hawker Hurricane* predstavljao je novitet u razvoju RAF-a i aktivnom korištenju lovaca. Iako se tijekom rata nalazio u sjeni nekih drugih zrakoplova koji su bili favorizirani, svojim performansama i jeftinom proizvodnjom *Hurricane* se pokazao kao kvalitetan i potentan lovački zrakoplov.⁵⁹ Najpoznatiji britanski vojni zrakoplov, *Supermarine Spitfire*, razvijen je od strane iskusnog inženjera Reginalda Mitchella. U aktivnu službu ušao je u kolovozu 1938., a svojim letačkim performansama ispunio je većinu tehničkih zahtjeva RAF-a.⁶⁰ Međutim, zbog svoje skupe proizvodnje i manjka materijala potrebnog za proizvodnju, u prvim fazama rata RAF je raspolagao s više operativnih *Hurricanea* nego *Spitfirea*.⁶¹ Posljednji lovački zrakoplov, koji se zbog svog lošeg dizajna, skupoće održavanja i velikih gubitaka u Francuskoj u najmanjem obujmu pojavljivao u obrani Velike Britanije od njemačkih napada bio je *Boulton Paul Defiant*.⁶² Osim lovaca, RAF je uoči Bitke za Britaniju raspolagao i s nekoliko operativnih eskadrila klasičnih bombardera srednjeg dometa *Bristol Blenheim*, koji su proizvod najranijeg razvoja RAF-a u međuratnim godina i ondašnjoj težnji razvoja bombardera srednjeg i velikog dometa.⁶³ Iako su bili aktivni uoči njemačkog napada na Norvešku 1940., prvi veliki susret RAF-a i Luftwaffea dogodio se u Francuskoj, gdje su obje strane pretrpjele velike gubitke. RAF je izgubio gotovo 900 zrakoplova, uglavnom lovaca te je ostao na nešto manje od 600 operativnih zrakoplova s kojima će dočekati bitku za Britaniju, dok je Luftwaffe izgubio više od 1000 zrakoplova.⁶⁴ Osim toga, RAF je tijekom bitke za Francusku uspio zarobiti nekoliko zrakoplova modela lovaca Messerschmitt Bf-109E, kasnije korištenog za napad na Veliku Britaniju te prikupiti informacije o njegovim performansama, što su bila saznanja koja je RAF pokušao iskoristiti u svoju korist.

⁵⁸ Dick, "Battle of Britain," 12.

⁵⁹ David Mondey. *A Concise Guide to British Aircraft of World War II*. (London: Aerospace Publishing Ltd, 1982), 146-154.; Saunders, *RAF Fighters vs Luftwaffe Bombers*, 13.

⁶⁰ Alfred Price. *Spitfire: A Complete Fighting History*. (Leicester: The Promotional Reprint Company Ltd, 1991), 14-26.; Mondey, *A Concise Guide to British Aircraft of World War II*, 197-210.

⁶¹ Dick, "Battle of Britain," 14.

⁶² Saunders, *RAF Fighters vs Luftwaffe Bombers*, 16-19.

⁶³ *Isto*, 47-57.

⁶⁴ Dick, "Battle of Britain," 12-15.

4.2. Struktura RAF-a uoči srpnja 1940. godine

Promjenom doktrine RAF-a tijekom 1930-ih i pravovremenom reakcijom na jačanje njemačke proizvodnje bombardera uz razvoj je lovačkih zrakoplova u britanskim vojnim krugovima istovremeno započeo razvoj elemenata prvog aktivnog sustava zračne obrane u svijetu.⁶⁵ Dolaskom na čelo RAF-a, Hugh Dowding započeo je kombinaciju brojnih dotad nepovezanih elemenata te je već uoči početka rata bio aktivan sustav primanja i obrade informacija te reakcije na nadolazeće zračne prijetnje poznatiji pod nazivom *Dowdingov sistem*.⁶⁶ Međutim, *Dowdingov sistem* nije predstavljao potpunu novinu u britanskom konceptu obrane, već svoje početke duguje E. B. Ashmoreu, časniku RAF-a koji je u Prvom svjetskom ratu koristio metodu vizualnog primanja i obrade informacija o nadolazećem napadu.⁶⁷ Dowding ga je tek nadogrudio u skladu s duhom vremena i dostupnom tehnologijom. Osnovni element *Dowdingova sistema* činila je mreža radara raspoređena duž britanske obale svakih nekoliko desetaka kilometara.⁶⁸ Njihovo korištenje aktivno je započelo nakon 1936. i usavršavanja od strane inženjera Watson-Watta i Tizarda.⁶⁹

Uoči početka Drugog svjetskog rata bila je aktivna mreža radara poznatija pod nazivom Chain Home, a koja se sastojala od dvije specifične vrste radara.⁷⁰ Prvi korišteni tip radara poznatiji je pod nazivom Chain Home (CH), a omogućavao je primanje informacija o nadolazećim zrakoplovima unutar 160 kilometara udaljenosti koji su letjeli na visini većoj od 1500 metara.⁷¹ Drugi tip radara, zastupljen u manjem broju, ali s mogućnošću detekcije zrakoplova na visinama nižima od 1500 metara, bio je poznatiji kao Chain Home Low (CHL).⁷² Iako je radar bio tek u

⁶⁵ Welge, "The Impact of the Battle of Britain," 24.; Dick, „Battle of Britain,” 12.

⁶⁶ Moore, *The Battle of Britain*, 24.

⁶⁷ Bungay, *The Most Dangerous Enemy*, 380.

⁶⁸ Dick, "Battle of Britain," 12.

⁶⁹ Randall DeGering. *Radar Contact!: The Beginnings of Army Air Forces Radar and Fighter Control*. (Alabama: Air University Press, 2018), 27-30.

⁷⁰ Isto, 29.

⁷¹ Anthony J. Cumming. "Did Radar Win the Battle of Britain?." *The Historian* 69/4 (2007): 691.; Moore, *The Battle of Britain*, 24-25.

⁷² Moore, *The Battle of Britain*, 24-25.

ranog korištenja, postojeća mreža bila je u stanju prenijeti donekle točne informacije o broju i visini napadača, sukladno kojima su se donosile daljnje odluke o nadolazećoj opasnosti. Međutim, upravo zbog činjenice da je radar bio u ranog korištenja, informacije koje su znale biti očitane nerijetko su bile pogrešne. Sve informacije koje su slane u daljnje mehanizme *Dowdingova sistema* vizualnim je putem trebala potvrditi mreža vojnika volontera raspoređena uzduž britanske obale. Poznatija pod nazivom *Observer Corps*, svoje je početke ova mreža imala već u Prvom svjetskom ratu, a omogućavala je kontinuirani nadzor i potvrdu informacija koje su očitali radari.⁷³ Nakon vizualne potvrde dobivenih informacija, one su zatim slane u daljnju obradu. Smješteno u Bentley Prioru, središte za kontrolu lovačke komponente RAF-a (*HQ Fighter Command*) prvo je primalo informacije prosljeđene nakon njihove verifikacije.⁷⁴ Ovaj element predstavlja najkompleksniji dio *Dowdingova sistema*. Dobivene informacije zatim su se iz glavnog kontrolnog centra ovisno o ugroženosti pojedinog dijela britanskog teritorija prosljeđivali u regionalne centre za kontrolu lovaca.⁷⁵ Nakon toga, informacije o nadolazećem napadu na kontrolnom su se stolu u glavnom i regionalnom centru kontrole prikazivale u trodimenzionalnom prostoru i bile popraćene vektorskim veličinama koje su označavale smjer kretanja napadača, brzinu i vrijeme.⁷⁶ Nakon diseminacije informacija u oba centra donesena je konačna odluka te je, ovisno o raspoloživosti i blizini pojedinih lovačkih eskadrila, izdavana naredba za polijetanje i presretanje napadača. Nadalje, aktivnosti su lovačkih eskadrila prepuštene zapovjedniku sektora, koji je imao određenu slobodu u kontroli formacija i lovačkih taktika.⁷⁷ U isto su se vrijeme dojavljivale nove informacije o kretanjama napadača u stvarnom vremenu te su u kratkom vremenskom roku omogućavale promjenu taktike ili pak izvođenje adekvatnih manevara u zraku.⁷⁸

Dowding je sustav za kontrolu lovaca zamislio na regionalnoj razini, što je i ostvareno, a britanski je teritorij podijelio u četiri grupe, od kojih je svaka bila pod zaštitom određenog broja lovaca.⁷⁹ Grupe su bile označene brojevima od 10 do 13, a svakoj je pripala zadaća obrane određenog teritorija.⁸⁰ Na čelu Grupe 10, koja je branila jugozapadni dio britanskog teritorija,

⁷³ Saunders, *RAF Fighters vs Luftwaffe Bombers*, 38.

⁷⁴ DeGering, *Radar Contact!*, 31.

⁷⁵ Saunders, *RAF Fighters vs Luftwaffe Bombers*, 38-39.

⁷⁶ Moore, *The Battle of Britain*, 24-25.

⁷⁷ *Isto*, 24.

⁷⁸ Saunders, *RAF Fighters vs Luftwaffe Bombers*, 38-39.

⁷⁹ DeGering, *Radar Contact!*, 31.

⁸⁰ Dick, "Battle of Britain," 12.

nalazio se Južnoafrikanac Quintin Brand.⁸¹ Bila je podijeljena u četiri manja sektora, a ukupno je raspolagala s osam lovačkih i dvije bombarderske eskadrile.⁸² Na čelu Grupe 11, koja je tijekom Bitke za Britaniju bila najaktivnija u obrani teritorija i štitila ključni, jugoistočni dio Engleske, bio je Novozelanđanin Keith Rodney Park.⁸³ Bila je podijeljena u sedam manjih sektora, a ukupno su na raspolaganju u njenom sastavu bile 21 lovačke, odnosno dvije bombarderske eskadrile.⁸⁴ Područje sjeverno od Londona bilo je pod zaštitom Grupe 12, a na njenom se čelu nalazio Britanac Trafford Leigh Mallory.⁸⁵ Bila je podijeljena u šest manjih sektora, a ukupno je raspolagala s 13 lovačkih, odnosno dvije bombarderske eskadrile.⁸⁶ Posljednja od njih, Grupa 13, na čelu s Richardom Saulom, branila je područje sjeverne Engleske i Škotske.⁸⁷ Bila je podijeljena u četiri manja sektora s raspoloživih devet lovačkih i jednom bombarderskom eskadrilom.⁸⁸ Ukupno, RAF je uoči Bitke za Britaniju raspolagao s oko 650 zrakoplova podijeljenih u gotovo 50 eskadrila, čiji se broj mijenjao tijekom bitke ovisno o potrebama i mogućnosti proizvodnje.⁸⁹

5. Bitka za Britaniju

5.1. Bitka za Kanal (Kanalkampf)

Početak Bitke za Britaniju tradicionalno se smatra 10. srpnja 1940., kada su započeli otvoreni napadi njemačkih bombardera na britanske trgovačke konvoje u La Mancheu i proizvodna središta uz obalu južne Engleske.⁹⁰ Toga je dana Vrhovno zapovjedništvo potvrdilo direktnu reakciju britanskih lovaca na nadolazeću opasnost te se ovaj dan smatra službenim

⁸¹ Moore, *The Battle of Britain*, 24.; Bungay, *The Most Dangerous Enemy*, 423.

⁸² Bungay, *The Most Dangerous Enemy*, 423.

⁸³ Dildy, *Battle of Britain 1940.*, 34-35.; Moore, *The Battle of Britain*, 24.

⁸⁴ Bungay, *The Most Dangerous Enemy*, 424-425.

⁸⁵ Dildy, *Battle of Britain 1940.*, 35.; Moore, *The Battle of Britain*, 24.

⁸⁶ Bungay, *The Most Dangerous Enemy*, 425-426.

⁸⁷ Bungay, *The Most Dangerous Enemy*, 426. ; Moore, *The Battle of Britain*, 24.

⁸⁸ Bungay, *The Most Dangerous Enemy*, 426.

⁸⁹ Usporedi Bungay, *The Most Dangerous Enemy*, 419-422. i Bungay, *The Most Dangerous Enemy*, 423-426.

⁹⁰ Dick, "Battle of Britain," 15.

početkom obrane Britanije.⁹¹ Također, njemački su lovci agresivno nadlijetali britanski teritorij kako bi pokušali u zrak podići u tom trenutku nespremljene britanske lovačke eskadrile te ih uništiti u što većem broju. Ta je naredba za pripremu pojačanih aktivnosti iz njemačkih redova zapovjednicima *Luftflotta* upućena već 30. lipnja, kada je Göring Kesselringu i Sperrleu uputio direktivu za pripremu lovačkih i bombarderskih eskadrila.⁹² Istovremeno je započelo i prikupljanje informacija o britanskim obrambenim i industrijskim postrojenjima u južnoj Engleskoj, koje ni u kom značajnijem obliku nisu spominjale novoimplementirani obrambeni sustav.⁹³ Sredinom srpnja 1940. njemačka aktivnost nad Kanalom postepeno je jačala redovitim napadima bombardera na britansku trgovačku mornaricu.⁹⁴ Kulminirala je krajem srpnja ponovljenim napadima na industrijska postrojenja u području Dovera i povlačenjem dijela flote Kraljevske mornarice iz Kanala.⁹⁵ Međutim, napadi koji su se događali tijekom srpnja i početkom kolovoza bili su niskog intenziteta, a Luftwaffe svoje napore ni brojčanu prednost nije iskoristio s ciljem nanošenja velikih gubitaka britanskim snagama.⁹⁶ S druge strane, Dowding i Park upozoravali su britanske lovce da ne ulaze u otvorene sukobe s brojnijim njemačkim lovačkim zrakoplovima, već da svoje letачke napore isključivo koncentriraju na njemačke bombardere.⁹⁷ Zamijećeno je da su britanske lovačke eskadrile u razdoblju od 10. srpnja do 7. kolovoza 1940. ulazile u direktne sukobe s njemačkim lovcima i bombarderima koji su napadali britanske konvoje uz obale južne Engleske.⁹⁸ U ovoj su se fazi Bitke za Britaniju iskazali njemački lovci Bf-109, kojima su iskusni piloti kontinuirano uspjeli rušiti britanske lovce u omjeru 1.7:1 (1.7 srušenih britanskih lovaca na 1 srušeni njemački), što je kao direktnu posljedicu imalo i male gubitke njemačkih bombardera.⁹⁹ Ono što će se ispostaviti kao veliki problem u donošenju daljnjih odluka Luftwaffea bilo je prijavljivanje većih brojki srušenih aviona od stvarnih. To je uzrokovalo pogrešnu sliku o stanju u RAF-u, što je dalje otežalo vođenje ionako komunikacijski nepovezanih *Luftflotta*.¹⁰⁰ Početkom kolovoza, Nijemci su raspolagali s gotovo 700 operativnih lovaca i identičnim brojem bombardera

⁹¹ Saunders, *RAF Fighters vs Luftwaffe Bombers*, 8-9.

⁹² Barley, "Luftwaffe and the Battle of Britain," 403.

⁹³ Dildy, *Battle of Britain 1940*, 42.

⁹⁴ *Isto*, 43.

⁹⁵ *Isto*, 43.

⁹⁶ Dick, "Battle of Britain," 15.

⁹⁷ *Isto*, 15.

⁹⁸ Saunders, *RAF Fighters vs Luftwaffe Bombers*, 9.

⁹⁹ Dildy, *Battle of Britain 1940*, 43.

¹⁰⁰ Moore, *The Battle of Britain*, 22.

kao početkom srpnja, dok su Britanci imali oko 570 operativnih lovaca.¹⁰¹ Međutim, britanska je proizvodnja naglo jačala te su se svakim danom u upotrebu stavljali novi lovački zrakoplovi.

5.2. Napad Orlova (Adlerangriff)

Već tijekom srpanjskih sukoba Hitler je izdao *Direktivu 16*, izdiktiranu 16. srpnja 1940., kojom se definira konačni plan invazije Velike Britanije.¹⁰² Glavni strah predstavljao je veliki gubitak udarne zračne snage, što se pokazalo velikim problemom tijekom svibnja i lipnja te je Luftwaffe angažiran da svojim aktivnostima neutralizira britanske zračne snage.¹⁰³ Njegovo vodstvo pristupilo je razradi plana totalnog uništenja RAF-a, a operaciju su odlučili pogodno nazvati *Napadom Orlova* (njem. *Adlerangriff*). Elementi uništenja RAF-a trebali su se odvijati postupno, s naglaskom na pojedine elemente, koji su definirani kao:

1. neutralizacija RAF-ovih lovačkih eskadrila napadima u zraku i na kopnu s ciljem uspostave zračne nadmoći nad južnom Engleskom
2. uništenje svih RAF-ovih bombarderskih eskadrila i snaga koje bi mogle spriječiti napad preko Kanala
3. uništenje snaga Kraljevske mornarice uzduž južne obale Engleske u slučaju povoljnih uvjeta
4. noćni napadi na luke, komunikacije, industrijske komplekse i skladišta RAF-a¹⁰⁴

Nakon potvrde Hitlera i Göringa definirana je operacija *Adlerangriff*, no bilo je potrebno vremenski odrediti njen početak. Zbog lošeg vremena, kao dan velikog napada određen je 13. kolovoza 1940., dok je preostalo vrijeme bilo predviđeno za pripremu aktivnosti.¹⁰⁵ Nasreću, Britanci su bili dobro upućeni u namjere Luftwaffe, dok su informacije koje je Luftwaffe posjedovao o kapacitetima i proizvodnji novih zrakoplova RAF-a bile pogrešne i podcjenjivane.¹⁰⁶ Dana 12. kolovoza Luftwaffe je izveo pripremne akcije napadom na britansku mrežu CH i CHL

¹⁰¹ Dildy, *Battle of Britain 1940*, 43.

¹⁰² *Isto*, 39.

¹⁰³ *Isto*, 41-42.

¹⁰⁴ *Isto*, 42.

¹⁰⁵ Dick, "Battle of Britain," 16.

¹⁰⁶ *Isto*, 16.

radara.¹⁰⁷ Zbog loših rezultata napada, vodstvo je Luftwaffe zaključilo da su napadi na radare neučinkoviti te su ih prilikom planiranja daljnjih aktivnosti u potpunosti izostavili. Prema planu, 13. je kolovoza 1940. započet *Adlerangriff* unatoč lošem vremenu.¹⁰⁸ Međutim, kako je došlo do postupnog pogoršanja vremena, Göring je izdao naredbu za povlačenje snaga koje su već bile na putu, no do pojedinih zapovjednika eskadrila ta informacija nije dospjela.¹⁰⁹ Britanski lovci spremno su ih dočekali te je njemačka prijetnja neutralizirana.¹¹⁰ Kasnije u danu, nakon 15 sati, vremenska se situacija poboljšala te je izdana nova naredba za napad. Iako su tijekom dana ponovljeni napadi na područje južne Engleske, zbog pogrešne procjene položaja RAF-ovih skladišta i aerodroma, gubitci su, osim uništenja 60 zrakoplova, što u zraku, što na tlu, praktički zanemarivi u kontekstu opstanka RAF-a.¹¹¹ S druge strane, Luftwaffe je do kraja dana na Britaniju poslao oko 1500 zrakoplova, od kojih je uništeno gotovo 50 te je ubijeno i zarobljeno 89 pilota.¹¹² Nakon neuspješnog napada 13. kolovoza vodstvo Luftwaffe odlučilo je odustati od napada idućeg dana, što je dalo Britancima vremena da konsolidiraju svoju obranu.¹¹³ Time je završena prva faza *Adlerangriffa* te su napadi nastavljeni 15. kolovoza. U prvoj fazi Bitke za Britaniju, veliki napadi dogodili su se još 15. i 18. kolovoza. U napadu 15. kolovoza *Luftflotte 5* iz Norveške nije uspjela Britancima nanijeti značajnije gubitke, dok je *Luftflotte 2* na jugu uz pojačanu pratnju lovaca ostvarila značajne rezultate 18. kolovoza, uništivši centre za komunikaciju i skladišta u južnoj Engleskoj.¹¹⁴ Upravo su Britanci ovaj dan kasnije prozvali najtežim danom Bitke za Britaniju s obzirom na pojačane aktivnosti njemačkih lovaca i bombardera na području južne Engleske.¹¹⁵

Iduća faza bitke, koja je trajala od 24. kolovoza do 7. rujna, predstavljala je najteže razdoblje Bitke za Britaniju te sami RAF. Njihovi gubitci bili su veliki, s gotovo 300 uništenih lovaca, dok je novopridošlih lovaca u aktivnu službu bilo tek 270.¹¹⁶ Veliki napadi na aerodrome, skladišta i centre komunikacija ponavljani su iz dana u dan, a najintenzivnije su se aktivnosti Luftwaffe odvijale 24.-26. te 30. kolovoza, kada su Britancima naneseni teški gubitci.¹¹⁷ Upravo

¹⁰⁷ Saunders, *RAF Fighters vs Luftwaffe Bombers*, 9.

¹⁰⁸ Moore, *The Battle of Britain*, 33.

¹⁰⁹ *Isto*, 33.

¹¹⁰ Saunders, *RAF Fighters vs Luftwaffe Bombers*, 9.

¹¹¹ Dildy, *Battle of Britain 1940*, 47.

¹¹² *Isto*, 47.

¹¹³ Dick, „Battle of Britain,“ 19.

¹¹⁴ *Isto*, 20.

¹¹⁵ Saunders, *RAF Fighters vs Luftwaffe Bombers*, 10.

¹¹⁶ Dick, „Battle of Britain,“ 21.

¹¹⁷ Saunders, *RAF Fighters vs Luftwaffe Bombers*, 10.

nam o velikim britanskim gubitcima u ovom razdoblju svjedoči činjenica da je prosječan broj pilota u lovačkoj eskadrili pao s 26 na 19.¹¹⁸ Kao zamjena za poginule pilote, u sastave su novih eskadrila postavljenih u područje Londona stizali uglavnom mladi i neiskusni piloti koji su predstavljali lake mete iskusnim njemačkim pilotima. Osim toga, u tom trenutku u vrhu RAF-a dolazi do zamjetnih nesuglasica i kontroverzi. Zapovjednik Grupe 12, Trafford Leigh-Mallory, inzistirao je kako bi se napadi Luftwaffea trebali kontrirati slanjem čim većeg broja i koncentracije lovaca ususret nadolazećoj opasnosti. Ta je teorija poznatija kao *Big Wing Theory*.¹¹⁹ Najznačajniji protivnik Leigh-Malloryjeve zamisli bio je zapovjednik Grupe 11 smještene u južnoj Engleskoj i najbliže nadolazećoj opasnosti, Keith Park. On je zagovarao optimalno korištenje raspoložive lovačke snage i reakcije na njemačku prijetnju. U slučaju pada južne Engleske, cjelokupni bi se RAF trebao užurbano pomaknuti na sjever te bi to koristilo Nijemcima. Uz oslabljene lovačke eskadrole uzduž južne obale i unutrašnjosti sjeverno od Londona, takav potez nije bio opcija. Čovjeku na čelu RAF-a, Hughu Dowdingu, ova je epizoda bila jedan od rijetkih propusta.¹²⁰

Posljednja i ključna epizoda Bitke za Britaniju započela je 7. rujna.¹²¹ Događajima koji su slijediti tijekom rujna prethodilo je slučajno bombardiranje Londona 24/ 25. kolovoza, nakon čega je RAF gotovo odmah bombardirao Berlin.¹²² Do tog trenutka Hitler je isključivo zabranio bombardiranje Londona, no početkom rujna ta je odredba prestala vrijediti, što je Göring shvatio kao poziv na otvoreno bombardiranje britanskih gradova.¹²³ Upravo će prestanak napada na proizvodna središta i bombardiranje velikih gradova biti glavna odlika posljednje faze obrane Britanije. Na ovaj se potez vodstvo Luftwaffea odlučilo zbog pogrešnih informacija koje je posjedovalo, odnosno da je RAF pred porazom te da je broj njihovih lovaca zanemariv, a da se preostale strateške reserve nalaze u užem području Londona.¹²⁴ Odlučan otpor RAF-a uslijedio je 15. rujna, kada su lovci Grupe 11 obranili London od žestokog napada njemačkih lovaca i bombardera.¹²⁵ Ovaj se dan smatra vrhuncem Bitke za Britaniju te označava posljednji veliki koncentrirani napad izveden danju, a krajem rujna 1940. operacija Morski lav odgođena je do

¹¹⁸ Dick, "Battle of Britain," 21.

¹¹⁹ *Isto*, 21.

¹²⁰ *Isto*, 22.

¹²¹ Saunders, *RAF Fighters vs Luftwaffe Bombers*, 10.

¹²² Dick, "Battle of Britain," 22.

¹²³ *Isto*, 22.

¹²⁴ *Isto*, 22.

¹²⁵ Saunders, *RAF Fighters vs Luftwaffe Bombers*, 11.

daljnega.¹²⁶ Od tog trenutka pa do kraja listopada Nijemci su svoje napade vršili isključivo noću, no u tom su trenutku Britanci posjedovali dovoljno znanja i iskustva potrebnoga za zaustavljanje Luftwaffea.¹²⁷ Pretpostavlja se da su Britanci u bitkama od srpnja do kraja kolovoza izgubili oko 900 zrakoplova, a Nijemci gotovo 1700.¹²⁸ Svu je statistiku potrebno uzimati s dozom opreza s obzirom jasno izraženo preuveličavanje broja srušenih zrakoplova i zarobljenih pilota.

6. Uzroci RAF-ova uspjeha u Bitci za Britaniju

Iako je događaje i konačni rezultat Bitke za Britaniju moguće smatrati uspjehom, oni ni u kom slučaju nisu predstavljali potpunu pobjedu RAF-a nad Luftwaffeom. U najboljem slučaju oni su mogli označiti tek iscrpljivanje najmoćnije europske zrakoplovne sile.¹²⁹ Uzroke RAF-ova uspjeha protiv njemačkog napadača moguće je i potrebno promatrati iz dvije perspektive - one Luftwaffea i njegove strukture djelovanja i one RAF-a. Uzroke Luftwaffeova poraza moguće je tražiti već u samom njegovom ustroju i formiranju kroz 1930-e. Predstavljanjem Luftwaffea 1935. godine Hitler ga je svijetu predstavio kao potpunu i funkcionalnu zračnu silu, što je bilo daleko od praktičnog stanja stvari. Luftwaffe je bio temeljen na Douhetovoj doktrini koja je zagovarala korištenje bombardera srednjeg i velikog dometa kako bi se ciljano napadalo gospodarska središta, dok bi lovačka sila trebala probrano izazivati neprijateljske lovce na dvoboj i tako postepeno osigurati prednost u ratovanju.¹³⁰ Međutim, Douhetova je doktrina sama po sebi nepotpuna bez njezinog miješanja s mislima još jednog velikana teorije ratovanja, Clausewitz¹³¹. U svojim je razmišljanjima Clausewitz smatrao da je najbolji način suzbijanja otpora protivnika kontinuiran i direktan napad na tzv. *gravitacijska središta*, koja je najprije bilo potrebno definirati, što su u doba Drugoga svjetskoga rata mogla biti proizvodna središta, zrakoplovne baze ili sustavi komunikacija poput radara.¹³² Naglasak je ovdje stavljen na snažne i česte udare na nekoliko definiranih ciljeva

¹²⁶ Dick, "Battle of Britain," 23-24.

¹²⁷ *Isto*, 24.

¹²⁸ *Isto*, 25.

¹²⁹ *Isto*, 24.

¹³⁰ Gropman, "The Battle of Britain and the Principles of War," 138.

¹³¹ Carl von Clausewitz (1780.-1831.), pruski general i vojni teoretičar. U svom djelu *Vom Kriege* (1832.) u 8 nedovršenih knjiga razrađuje elemente i teoriju ratovanja. (*Britannica – mrežno izdanje*, „Carl von Clausewitz.“ pristupljeno 17.8.2022.)

¹³² Gropman, "The Battle of Britain and the Principles of War," 138.

koji se smatraju težištem neprijateljskog postojanja, u ovom slučaju proizvodne centre i britanske zrakoplove na zemlji i tlu. Da su Nijemci uvidjeli važnost i potentnost radarskih sustava, oni su također mogli biti označeni kao ciljane mete. Tijekom Bitke za Britaniju Nijemci se nisu držali načela nijedne od ovih teorija. Douhetova načela kršena su preranim napadima na civilne centre. On u pravilu ne zagovara namjerno korištenje tzv. *terror bombinga*, ali ga ne isključuje, no tek nakon uspostave potpune zračne nadmoći iznad određenog prostora, što Luftwaffe ni u jednom trenutku nije uspio ostvariti tijekom Bitke za Britaniju.¹³³ Također, njegov način ratovanja zagovara brzo i energično djelovanje te nanošenje što veće štete u čim kraćem vremenskom intervalu, što je podrazumijevalo pravilnu komunikaciju i jasnu povezanost sastavnica napadača prilikom koordiniranih napada. Kao što je vidljivo, nijedan od ovih elemenata nije pravilno usvojen tijekom ljeta 1940. od strane Luftwaffea. Prvi period Bitke za Britaniju, odnosno borbe iznad Kanala, nisu označavale ništa drugo osim Luftwaffeove neodlučnosti. Nepostojanje koordiniranih napada, kao ni čvrstih odluka u vrhu Luftwaffea, od samoga su početka bili pokazatelji njegove slabosti i nepotpunosti kao zračne sile. Čovjek koji je najviše doprinio njegovoj lošoj koordiniranosti bio je upravo čovjek koji se nalazio na njegovu čelu, Hermann Göring. Hitler mu je dao potpunu slobodu rukovođenja operacija, no u tom trenutku Göring je živio na staroj slavi te je bio u potpunosti nezainteresiran za planiranje bilo kakvih ozbiljnijih akcija protiv Britanaca.¹³⁴ Tek je nakon Hitlerove inicijative definiran *Adlerangriff*, što dokazuje da do početka kolovoza 1940. nisu postojali nikakvi konkretni planovi ni namjere za ostvarenje zračne nadmoći i invazije Velike Britanije. Djelovanje Luftwaffea bilo je nedefinirano i sa slabom komunikacijom, što se često odražavalo na naredbe koje su dolazile iz vrha i dopirale do *Luftlotta* 2,3 i 5. Komunikacija između njihovih zapovjednika, ali i između pilota i tehničara na terenu bila je slaba, a tenzije i prijeziri između lovačkih i bombarderskih njemačkih posada bile su česte. Njihovu inertnost pokazuje epizoda slabih aktivnosti i oklijevanja tijekom srpnja, a u daljnjim su akcijama do kraja listopada u potpunosti nastavili zanemarivati elemente Clausewitzove i Douhetove doktrine ratovanja. Nedovoljno definiranim ciljevima, odnosno *gravitacijskim središtima* RAF-a, Luftwaffe je nastavio slabiti svoju već izgubljenu poziciju. Zbog pogrešno prikupljenih informacija i težnje preuveličavanja brojki, Luftwaffe je raspolagao s pogrešnim informacijama o stanju u RAF-u. Svakim je izvršenim napadom u vrhu Luftwaffea smatrano da

¹³³ *Isto*, 138.

¹³⁴ *Isto*, 144.

su *Fighter Commandu* naneseni teški gubitci te da je uništen veliki broj komunikacijskih kanala i zrakoplova na tlu, no često se znalo dogoditi da su u napadu uništena tek proizvodna središta manjeg značaja po britansku zrakoplovnu industriju. Pogrešno definiranim *gravitacijskim središtima* Luftwaffe je u potpunosti izvrnuo elemente Clausewitzove doktrine. Središtima RAF-ova postojanja Luftwaffe je najprije smatrao logističke kanale i luke u južnoj Engleskoj, a zatim proizvodna središta oko Londona. Najbitnije elemente, radarske sustave i centre RAF-a, Nijemci su gotovo u potpunosti zanemarili. Razdoblje od kraja kolovoza do početka rujna po britansku je stranu bilo kritično te je Zapovjedništvo RAF-a bilo gotovo neutralizirano. Bilo je prisiljeno pomaknuti snage prema Londonu, a zbog velikih gubitaka popunjavalo je svoje redove neiskusnim pilotima. Da je Luftwaffe bio ustrajniji i vršio precizne i koordinirane akcije na komunikacijska središta i aerodrome lovačkih eskadrila, priča o obrani Velike Britanije u ljeto 1940. vrlo bi vjerojatno bila znatno drugačija. Potpuni promašaj i definitivni poraz Luftwaffe dogodio se 7. rujna kada je dopušteno bombardiranje civilnih središta. U tom trenutku gnjev Luftwaffe u potpunosti se prebacio s ključnih ciljeva na isključivo rušenje morala civilnog stanovništva. Ova je epizoda RAF-u, koji je u tom trenutku bio na koljenima, dala vremena da nastavi koncentrirati svoje snage te u operativne redove dopremi povećani broj lovačkih zrakoplova. Nakon obrane Londona udarna moć Luftwaffe bila je srušena, prekidaju se svi daljnji napadi na proizvodna središta, a naglasak je stavljen na noćno bombardiranje gradova. Iako su napadi bili česti, zbog uspjeha u obrani Londona moral je civilnog stanovništva i RAF-a bio na visokoj razini. Nadalje, zrakoplovna tehnologija kojom je Luftwaffe raspolagao u trenutku napada na Britaniju bila je neprilagođena uvjetima ratovanja nad Britanijom. Veliki i teški obrušavajući bombarderi Junkers Ju-87 bili su spori te su se učinkovitima pokazali tek u situacijama potpune zračne nadmoći, odnosno u Španjolskoj te u epizodama *Blitzkriega*.¹³⁵ Bez adekvatne lovačke pratnje britanskim lovcima nisu predstavljali gotovo nikakvu opasnost. Problem je predstavljao i hibridni lovac /bombarder Messerschmitt Bf-110, koji je zbog svoje skupoće i loših rezultata usporavao planiranje Luftwaffeovih operacija.¹³⁶ Glavni njemački lovac, Messerschmitt Bf-109E, također nije bio bez mana. Bio je teži i tromiji od britanskih lovaca, a zbog spremnika za gorivo male zapremnine često je nad britanskim nebom bombarderima mogao pružati potporu tek kraće

¹³⁵ Donald, *Warplanes of the Luftwaffe*, 158-168.

¹³⁶ *Isto*, 210-222.

vrijeme prije vraćanja u Francusku. Također, mogućnosti bombardera Dornier Do-17 i Heinkel He-111 bile su neadekvatne zahtjevima operacija nad Britanijom.¹³⁷

Koliko je Luftwaffe pogrešno procijenio elemente modernog zračnog ratovanja, toliko je RAF dobro iskoristio dane okolnosti i razvio, iako ne savršen, optimalan sustav obrane protiv zračnih napada. Već je tijekom 1930-ih pravilno prepoznata važnost razvoja lovačkih zrakoplova kao odgovor na sve veću koncentraciju bombardera. Iako je u međuratnim godinama zbog lošeg gospodarenja financijama unatoč brzom oporavku Velike Britanije od kriza 1929. i 1931. RAF ostao zakinut za kvalitetan letački program i ostvarenje punog potencijala tehnološkog napretka, razvojem lovaca *Hawker Hurricane* i *Supermarine Spitfire* dan je snažan temelj osnovnih modela zrakoplova koji će svojom brzinom i pokretnošću biti uspješniji u zraku od njemačkih. Nadalje, vizijama Hughga Dowdinga nakon dolaska na čelo RAF-a i ideje o stvaranju sustava obrane temeljenoga na aktivnim i pokretnim lovačkim eskadrilama upotpunjenima sustavom prosljeđivanja i obrade informacija u stvarnom vremenu, RAF je u trenutku obrane tijekom srpnja 1940. bio u velikoj prednosti. Ključnom se pokazala i mreža radara, što je bio novitet kojim Nijemci nisu pridavali veliku pozornost. Bitno je napomenuti da je radar u tom trenutku bio tek u početku razvoja te je često prikazivao pogrešne informacije o kretanjima i broju njemačkih zrakoplova, no predstavljao je početak implementacije moderne tehnologije s ciljem obrane i prikupljanja informacija. *Dowdingov sistem* sa svojim je elementima, iako kompleksan, bio iznimno učinkovit u brzini prikupljanja i obrade dospjelih informacija.

Najznačajniji element britanskog sustava obrane predstavljale su ekonomične lovačke eskadrole koje su u kratkom vremenskom roku mogle reagirati na njemačku opasnost. Njihovo upravljanje povjereno je iskusnim pilotima, a komunikacija između njih, kao i odnosi između britanskih lovačkih i bombarderskih posada bili su znatno bolji od onih u Luftwaffeu. Iako je i u redovima RAF-a dolazilo do nesuglasica između vođa Grupa, kao i propusta Hughga Dowdinga, on je predstavljao čvršću i odlučniju figuru od Göringa. Britanci su od početka Bitke za Britaniju bili u određenoj prednosti zahvaljujući pogreškama Luftwaffea. Velika Britanija vodila je obrambeni rat iznad domaćeg terena protiv zračne snage kojoj konačni cilj nije bio sukob s RAF-om. Velik broj britanskih pilota kojima su zrakoplovi srušeni uspjeli su se evakuirati na siguran

¹³⁷ *Isto*, 30-34.; 98-107.

teren te su već nakon nekoliko tjedana ponovno vraćeni u službu, dok piloti Luftwaffea najčešće nisu imali tako pozitivan ishod. Nadalje, britanska se proizvodnja zrakoplova normalizirala i dosegla optimalnu razinu tijekom ljeta 1940., tako da su izgubljeni zrakoplovi brzo mogli biti zamijenjeni novima, što se pokazalo ključnim. Najbliže što je RAF došao porazu bilo je krajem kolovoza 1940., kada su Nijemci sa sjevera i juga diktirali koncentraciju RAF-ovih snaga u području Londona. Međutim, pogrešnom procjenom vrha Luftwaffea ponovno su mijenjana težišta napada, a napadi na proizvodna središta i aerodrome počinju se provoditi s manjim intenzitetom. To je RAF-u omogućilo daljnju konsolidaciju i planiranje obrane. U konačnici, Velikoj Britaniji je od samoga početka rata geopolitička situacija bila od koristi. Nakon promašaja RAF-a u Skandinaviji i Francuskoj dolazi do ostavke Chamberlaina i dolaska odlučnog Churchilla na vlast. S druge strane, u Hitlerovim idejama napad na Veliku Britaniju nije bio planiran. Upravo su Britanci svojim otporom tijekom svibnja i lipnja 1940. iritiranog Hitlera natjerali da krene u pothvat koji nije želio. Na taj je način kompromitiran i zaustavljen planirani *Blitzkrieg* na istok, a Britanci su svojim odlučnim otporom u primjetnoj mjeri na direktan i indirektan način utjecali na daljnje događaje u Drugom svjetskom ratu.

7. Posljedice RAF-ova uspjeha u Bitci za Britaniju

Posljedice Bitke za Britaniju u kontekstu povijesti zračnog ratovanja i Drugog svjetskog rata nezanemarive su i velike. Srčanim otporom Britanaca Nijemcima po prvi je puta u povijesti modernog ratovanja jedna sila dokazala kako je moguće savladati i iscrpiti tada moćnu nacističku Njemačku. Opstanak Velike Britanije i njihova uspješna obrana na indirektan je način označila kraj prve faze rata, odnosno one u kojoj se Hitler u svojim osvajanjima uglavnom koncentrirao na osvajanje zemalja zapadne Europe. Direktnom odgodom operacije Morski lav, Hitler se u potpunosti posvetio planiranju napada na dotadašnjeg saveznika, SSSR. Međutim, po stanju je u Luftwaffeu početkom ljeta 1941. bilo moguće uočiti direktne posljedice Bitke za Britaniju. Zbog velikog broja izgubljenih zrakoplova i ljudi u napadu na Britaniju, Luftwaffe je i u početnim fazama invazije na Rusiju trpio velike gubitke te nije uspio pružiti adekvatnu potporu kopnenim snagama, a njemačka proizvodnja u tom trenutku nije uspijevala osigurati dovoljne količine novih operativnih lovaca i bombardera na istočnom bojištu. Može se zaključiti da se Luftwaffe u

razdoblju od listopada 1940. do lipnja 1941. nije uspio oporaviti i reorganizirati za predviđene akcije protiv SSSR-a. Velik je problem i dalje predstavljalo vodstvo, na čelu kojeg je, unatoč svim svojim propustima, ostao Göring.

S druge strane, RAF je svojim preživljavanjem osigurao vlastiti opstanak i daljnji razvoj. U razdoblju nakon završetka Bitke za Britaniju njihovi su lovci aktivno nastavili reagirati na njemačka noćna bombardiranja, no svojim oporavkom i brzom reorganizacijom, kao i jednim modernim sustavom zračne obrane u svijetu, bili su gotovo u potpunosti pripremljeni u slučaju ponovljenog napada. Nastavljen je intenzivan razvoj novih lovaca i bombardera te postupno uvođenje novih letačkih strategija. Upravo su ovi novi modeli *Spitfirea* i *Hurricanea* odigrali važnu ulogu u kasnijoj kampanji na Mediteranu tijekom koje su aktivno branili savezničke konvoje od njemačkih lovaca i bombardera na području od Gibraltara do Sicilije i sjeverne Afrike.

Svojim opstankom Velika Britanija predstavljala je jedinu europsku silu koja se uspješno suprotstavila nacističkoj agresiji. Upravo je taj uspjeh omogućio indirektno uključivanje SAD-a u rat.¹³⁸ Britanske luke postale su konačna odredišta brojnih konvoja koji su iz SAD-a i Kanade u Europu prevozili namirnice i ratne potrepštine. Postupnim jačanjem snage RAF-a europsko je nebo postajalo sve sigurnije, a saveznički su konvoji počeli prodirati dublje u Mediteran. Savezničko zrakoplovstvo predvođeno RAF-om u velikoj je mjeri bilo prisutno u operacijama u sjevernoj Africi kasnije u ratu. U RAF-u se posebno intenziviralo stvaranje inozemnih lovačkih eskadrila, što je bilo zamjetno i tijekom Bitke za Britaniju u obliku povećeg broja poljskih i čehoslovačkih pilota, no zamjetan je dolazak velikog broja američkih i kanadskih pilota, pa čak i modela zrakoplova, što je dodatno pomoglo sigurnosti europskog neba.¹³⁹ Kasnije je u ratu upravo Velika Britanija postala uporišna točka u kojoj će se postepeno koncentrirati veliki broj savezničkih vojnika i naoružanja, a iz koje će se, nakon osvajanja sjeverne Afrike i Italije krenuti u operaciju Overlord s ciljem konačnog slamanja nacističke Njemačke. Svojim je opstankom Velika Britanija osigurala značajno mjesto u europskoj politici do kraja rata, čime je britanski premijer Churchill kao čovjek na čelu najrelevantnije europske sile u tom trenutku značajno dobio na važnosti.

¹³⁸ Welge, "The Impact of the Battle of Britain," 27.

¹³⁹ Preuzeto s: <https://www.rafmuseum.org.uk/research/online-exhibitions/history-of-the-battle-of-britain/battle-of-the-nations/> (pristupljeno 20.8.2022.)

8. Zaključak

Bitka za Britaniju i danas predstavlja značajan dio britanskog kolektivnog sjećanja i identiteta. Svakog se ljeta Britanci prisjećaju otpora i žrtve svojih pilota, dok diljem Britanije postoje brojne znanstvene i kulturne institucije koje nude pristup velikom broju informacija i podataka vezanih uz zračnu obranu Britanije. Sama bitka predstavlja prvi slučaj pripremljenog i odlučnog otpora dotad nezaustavljivoj nacističkoj Njemačkoj i prvu destabilizaciju njene zračne moći. Tijekom ove bitke do izražaja su došle sve slabosti Luftwaffea s jedne, odnosno dobra pripremljenost i brza reakcija na dolazeću opasnost s druge strane. Po prvi se puta u povijesti zračnog ratovanja dogodilo da u zračnim bitkama sudjeluju izmiješani lovci i bombarderi. Njene posljedice značajne su kako zbog opstanka Velike Britanije, tako i daljnjih događaja u ratu, na koje će “nova” Velika Britanija imati značajan utjecaj u obliku političke i vojne prisutnosti. Britanski piloti uspjeli su destabilizirati Luftwaffe, čija je stigma o zračnoj nadmoći i nepobjedivosti bila tek velika iluzija. Događaji Bitke za Britaniju definitivno su iscrpili nacističku Njemačku te se to kasnije odrazilo na njihovu invaziju SSSR-a, a kasnije i na ostale sukobe Saveznika i nacističke Njemačke u Drugom svjetskom ratu. Britanski uspjeh pokrenuo je lavinu događaja koji su u konačnici uvjetovali dominaciju Saveznika u kasnijim fazama rata. Stoga, uistinu se moguće složiti s Churchillovim govorom održanim u britanskom Parlamentu 20. kolovoza 1940. u kojem iznosi sljedeće:

“Never in the field of human conflict was so much owed by so many to so few.”¹⁴⁰

¹⁴⁰ “Nikad u području ljudskog sukoba je toliko puno ljudi dugovalo toliko mnogo tako malom broju.” Churchill, *Never Give In!*, 237-248.

9. Bibliografija

9.1. Knjige

1. Bungay, Stephen. *The Most Dangerous Enemy: The Definitive History of the Battle of Britain*. London: Aurum Press, 2009.
2. Churchill, Winston S. ur. *Never Give In!: The Best of Winston Churchill's Speeches*. London: Pimlico, 2004.
3. DeGering, Randall. *Radar Contact!: The Beginnings of Army Air Forces Radar and Fighter Control*. Alabama: Air University Press, 2018.
4. Dildy, Douglas. *The Battle of Britain 1940: The Luftwaffe's Eagle Attack*. Oxford: Osprey Publishing, 2018. 5-7.
5. Donald, David ur. *Warplanes of the Luftwaffe: Combat Aircraft of Hitler's Luftwaffe 1939-1945*. (New York: Barnes & Noble Books, 1994.
6. Evans, Martin Marix. *The Fall of France: Act with Daring*. Oxford: Osprey Publishing, 2000.
7. Hitler, Adolf. *Mein Kampf*. s.l.: Kvruga izdavaštvo, s.a..
8. McKay, Robert. *Half the Battle: Civilian morale in Britain during the Second World War*. Manchester: Manchester University Press, 2002.
9. Mondey, David. *A Concise Guide to British Aircraft of World War II*. London: Aerospace Publishing Ltd, 1982.
10. Moore, Kate. *The Battle of Britain*. Oxford: Osprey Publishing, 2010.
11. Murray, Williamson. *Strategy for Defeat: The Luftwaffe 1933-1945*. Maxwell: Air University Press, 1983.
12. Price, Alfred. *Spitfire: A Complete Fighting History*. Leicester: The Promotional Reprint Company Ltd, 1991.
13. Price, Cristopher. *Britain, America and Rearmament in the 1930`s*. New York: Palgrave, 2001.

14. Richards, Denis . *The Battle of Britain: The Greatest Air Battle of World War II*. London: W.W.Norton & Company, 1989.
15. Saunders, Andy. *RAF Fighters vs Luftwaffe Bombers: Battle of Britain*. Oxford: Osprey Publishing, 2020.

9.2. Članci

1. Barley, M.P. "Contributing to Its Own Defeat: The *Luftwaffe* and the Battle of Britain." *Defence Studies* 4/3 (2004): 387-411.
2. Cumming, Anthony J.. "Did Radar Win the Battle of Britain?." *The Historian* 69/4 (2007): 688-705.
3. Dick, Ron. "Battle of Britain." *Air Power History* 37/2 (1990): 11-25.
4. Goluža, Miroslav. "Operacija Morski lav i odnosi velikih sila (1939.-1941.)" *Polemos* 12/25 (2010): 93-108.
5. Gropman, L. Alan. "The Battle of Britain and the Principles of War." *Aerospace Historian* 18/3 (1971): 138-144.
6. Larew, Karl G. "The Royal Navy in the Battle of Britain." *The Historian* 54/2 (1992): 243-254.
7. M.P. Barley. "Contributing to its Own Defeat: The Luftwaffe and the Battle of Britain." *Defence Studies* 4/3 (2004): 387-411.
8. Overy, R.J. "Hitler and Air Strategy." *Journal of Contemporary History* 15/3 (1980): 405-421.
9. Welge, Jeff. "The Impact of the Battle of Britain." *Historia* 3/1 (1994): 24-27.

9.3. Internetski izvori

1. *Britannica – mrežno izdanje*, „Carl von Clausewitz.“<https://www.britannica.com/biography/Carl-von-Clausewitz> (pristupljeno 17.8.2022.)
2. *Britannica – mrežno izdanje*, „Phony War.“<https://www.britannica.com/event/Phony-War> (pristupljeno 15.8.2022.)
3. *RAF Museum*, „History the Battle of Britain: Battle of the Nations.“
<https://www.rafmuseum.org.uk/research/online-exhibitions/history-of-the-battle-of-britain/battle-of-the-nations/> (pristupljeno 20.8.2022.)

